

УДК 343

О. М. Овчаренко, кандидат юридичних наук, завідувач сектору дослідження проблем міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків;

О. О. Шуміло, лаборант сектору дослідження проблем міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків

НАУКОВІ ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ СЕКТОРУ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

У статті викладено відомості про найбільш вагомні розробки та перспективи наукової діяльності сектору дослідження проблем міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, порівняльно-правове дослідження, міжнародні стандарти у сфері протидії злочинності, Європейський Союз, Рада Європи.

Установлення та розвиток міжнародних зв'язків із науковими організаціями та вищими навчальними закладами держав близького та далекого зарубіжжя є одним із пріоритетних напрямів діяльності Національної академії правових наук України. Про необхідність створення наукового підрозділу, орієнтованого на застосування компаративних методів у дослідженні проблем злочинності, поглиблений аналіз релевантних зарубіжних джерел, а також налагодження й ефективне підтримання постійних робочих контактів

з іноземними та міжнародними установами, наголошувалося ще в 1998 р. у постанові президії АПрН України «Щодо ініціювання проведення порівняльно-правових досліджень». Тому в 1998 р. був утворений тимчасовий творчий колектив для проведення досліджень за темами: «Порівняльно-правовий аналіз законодавства європейських держав та США, що регулює боротьбу з організованою злочинністю» (1998–1999 рр.); «Порівняльний аналіз законодавства держав Європи та США по боротьбі з організованою злочинністю у сфері економіки» (1999–2001 рр.). Науковим керівником цих тем був призначений кандидат юридичних наук, доцент В. В. Афанасьєв. Деякі науковці, які згодом стали співробітниками сектору, брали участь у наведених творчих колективах.

Лабораторія соціології та порівняльного правознавства в галузі боротьби зі злочинністю була створена у складі Інституту в листопаді 2001 р. На колектив покладалося завдання з проведення комплексних соціолого-правових досліджень проблем злочинності, розробки методологічних проблем застосування соціологічного та порівняльно-правових методів вивчення злочинності. У 2001–2005 рр. лабораторію очолював кандидат філософських, доцент Олександр Васильович Сердюк.

Плідна наукова робота лабораторії соціології та порівняльного правознавства в галузі боротьби зі злочинністю почалася з виконання теми «Правове регулювання міграційних процесів як засіб попередження злочинності: соціологічний та порівняльно-правовий аналіз» (IV кв. 2001 р. – III кв. 2003 р., науковий керівник – О. В. Сердюк)¹. Робота була присвячена дослідженню соціально-правових проблем міграції та її впливу на злочинність у Європейському Союзі та Україні, аналізу правових і соціальних засобів попередження злочинності мігрантів у ЄС. Під час дослідження науковцями здійснено аналіз методологічних проблем взаємозв'язку міграційної політики та попередження злочинності, визначено базові принципи такої взаємодії. У роботі знайшли відображення суттєві практичні проблеми у сфері регулювання міграційних про-

¹ Основні виконавці: кандидат філософських наук, доцент, завідувач лабораторії О. В. Сердюк (науковий керівник), доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, головний науковий співробітник М. В. Буроменьський, кандидат юридичних наук, науковий співробітник В. М. Стещенко, кандидат юридичних наук, доцент, науковий співробітник Р. Б. Хорольський.

цесів в Україні (відсутність цілісності та завершеності законодавства, невизначеність статусу окремих державних органів у питаннях попередження злочинності, яка пов'язана з міграцією, тощо). При розгляді цих проблем використано досвід країн ЄС, розроблено рекомендації щодо вдосконалення національного міграційного законодавства та підвищення його впливу на профілактику злочинності. У процесі дослідження теми підготовлено проект Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання». Наукові результати дослідження застосовувалися при підготовці проектів адаптації національного законодавства до європейських стандартів, а також розробці та вжитті заходів правоохоронних органів із попередження насильства серед мігрантів.

Також колектив підрозділу не залишався осторонь законопроектної роботи. Зокрема, протягом розробки положень планового дослідження науковці лабораторії працювали у складі робочої групи з підготовки проекту Закону України «Кодекс доброчесної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави», доопрацювання проекту Закону України «Про основні засади запобігання та протидії корупції в Україні».

Ще одним напрямом дослідження лабораторії стала тема «Теоретичні та прикладні проблеми попередження злочинів в сфері службової діяльності в органах виконавчої влади країн Ради Європи: соціологічний та порівняльно-правовий аналіз» (I кв. 2004 р. – IV кв. 2005 р., науковий керівник – О. В. Сердюк)¹.

Основну мету дослідження становили: аналіз практики країн Ради Європи із попередження службових злочинів в органах виконавчої влади, що відображається в регіональних конвенціях, діяльності спеціалізованих міждержавних органів; оцінка відповідності українського законодавства та правозастосовної практики європейським політико-правовим стандартам. У цій площині проаналізовано перспективи ратифікації та подальшого застосування європейських антикорупційних конвенцій (Цивільно-правова та Кримінально-правова), Конвенції ООН «Про корупцію» від 30 листопада 2003 р. тощо. Під час дослідження отримано та узагальнено

¹ Основні виконавці: кандидат філософських наук, доцент, завідувач лабораторії О. В. Сердюк (науковий керівник), доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, головний науковий співробітник В. М. Стещенко, молодші наукові співробітники О. В. Ус, І. С. Михалко.

емпіричну інформацію про ефективність протидії та попередження цього виду злочинів у країнах Ради Європи, на основі чого запропоновано рекомендації з удосконалення превентивної діяльності в органах виконавчої влади в Україні.

Одночасно науковці лабораторії працювали над підтемою «Соціальні та організаційно-правові проблеми імплементації європейських стандартів попередження службових злочинів в публічній сфері: порівняльний аналіз» у межах теми фундаментального дослідження «Кримінологічні проблеми запобігання злочинності» (II кв. 2006 р. – III кв. 2007 р., науковий керівник – О. В. Сердюк)¹. Для реалізації зазначеної теми співробітники підрозділу здійснювали роботу з визначення проблемних аспектів зазначеної тематики, підготовці бібліографії, збору матеріалів практики. Окрім того, фахівці проводили аналіз наукової літератури та нормативно-правових актів, доповідали на науково-практичних конференціях, семінарах, «круглих столах». У звітний період тривала підготовка розділів науково-практичного коментаря до Конвенції Ради Європи про корупцію в контексті кримінального права.

У січні 2007 р. лабораторія соціології та порівняльного правознавства в галузі боротьби зі злочинністю була реорганізована у Лабораторію дослідження проблем міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю, а керівництво підрозділом перейшло до кандидата юридичних наук, доцента Олени Юрїївни Шостко (з 2011 р. – доктор юридичних наук, а з 2014 р. – професор). У період з I кв. 2007 р. – IV кв. 2009 р. співробітники підрозділу працювали над прикладною темою: «Порівняльно-правовий аналіз ефективності діяльності правоохоронних органів». Це дослідження стало підґрунтям колективної монографії «Проблеми забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні», де один із розділів було присвячено порівняльно-правовому аналізу ефективності діяльності органів досудового розслідування та прокурора у сфері протидії злочинності. За цю наукову працю О. Ю. Шостко і О. В. Сердюк у 2011 р. разом з іншими авто-

¹ Основні виконавці: кандидат філософських наук, доцент, завідувач лабораторії О. В. Сердюк (науковий керівник), доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України М. В. Буроменський, кандидат юридичних наук, науковий співробітник В. М. Стещенко, молодший науковий співробітник І. С. Михалко.

рами монографії отримали Премію імені Ярослава Мудрого в номінації «За видатні досягнення в науково-дослідницькій діяльності з проблем правознавства».

1 червня 2010 р. лабораторію було перейменовано у сектор дослідження проблем міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю.

Починаючи із 2008 р. науковці сектору працювали над дослідженням «Проблеми порівняльно-правового аналізу та адаптації законодавства України у сфері боротьби зі злочинністю із законодавством Європейського Союзу» (I кв. 2008 р. – IV кв. 2011 р., науковий керівник – О. Ю. Шостко)¹. Робота була присвячена вивченню законодавства ЄС у сфері боротьби зі злочинністю, оцінці можливостей використання провідного європейського досвіду в цій площині з урахуванням особливостей національної правової системи. Було проаналізовано нормативну базу ЄС та окремих держав-членів ЄС в указаній царині; статистичні дані щодо рівня злочинності в країнах ЄС; практику діяльності європейських інституцій з боротьби зі злочинністю (Європолу, Євроюсту та ін.); методики протидії окремим видам злочинності правоохоронними органами країн ЄС та форми їх взаємодії у цій сфері; перспективи наближення законодавства України у сфері боротьби зі злочинністю з відповідними нормативними актами ЄС. Вагомим результатом роботи науковців лабораторії за цією темою стала підготовка колективної монографії «Проблеми адаптації законодавства України у сфері протидії злочинності до законодавства Європейського Союзу» (за загальною редакцією О. Ю. Шостко).

У 2012 р. колектив науковців сектору під керівництвом О. Ю. Шостко завершив дослідження за напрямом «Правові та інституційні механізми протидії корупційним правопорушенням» у межах загальної теми «Комплексне дослідження кримінально-правових, кримінально-процесуальних, криміналістичних та кримінологічних заходів протидії корупційній злочинності на сучасно-

¹ Основні виконавці: доктор юридичних наук, професор, завідувач сектору О. Ю. Шостко (науковий керівник), доктор юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник О. В. Сердюк, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник Ю. П. Дзюба, кандидат юридичних наук, науковий співробітник О. М. Овчаренко, доктор юридичних наук, професор, старший науковий співробітник Г. Г. Мошак, кандидат юридичних наук, науковий співробітник Т. Є. Дунаєва.

му етапі розвитку українського суспільства», результатом чого стало депонування цієї колективної роботи.

20 квітня 2012 р. сектор провів науково-практичний семінар на тему «Правові та інституційні механізми протидії корупційним правопорушенням». За результатами обговорення доповідей і повідомлень учасників було запропоновано низку пропозицій, спрямованих на вдосконалення існуючого механізму запобігання і протидії корупції. Зокрема, у сфері вдосконалення законодавства щодо протиправності корупційних правопорушень доцільним визнано:

- а) усунення законодавчих вад нових кримінально-правових норм про корупційні злочини та законодавче визначення нових понять;
- б) чітке розмежування складів корупційних правопорушень з іншими;
- в) диференціація відповідальності за корупційні злочини, передбачені Кримінальним кодексом України;
- г) удосконалення застосування заходів кримінально-правового впливу з метою недопущення корупційних правопорушень у цій сфері й порушення принципу невідворотності кримінального покарання.

У сфері кримінального судочинства запропоновано: впровадження в кримінально-процесуальне законодавство нормативних положень, які мінімізуватимуть застосування необґрунтованої дискреції суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження та забезпечують прозорість кримінально-процесуальної діяльності і передбачуваність її результатів шляхом установлення належної процедури відомчого та судового контролю; чіткий розподіл повноважень суб'єктів, які приймають рішення у кримінальному судочинстві; в) забезпечення законності й обґрунтованості кримінально-процесуальних рішень; запровадження різних форм суспільного контролю за якістю кримінального судочинства, дотриманням прав і свобод людини у цій сфері, прийняттям рішень, що відповідають передбаченим законом вимогам, тощо.

У сфері вдосконалення законодавства, що регламентує організацію та функціонування спеціально уповноважених органів, які здійснюють протидію корупційним правопорушенням, рекомендовано: визначити правову (відомчу) основу діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції; розробляти нові й удосконалювати існуючі методики протидії корупційним правопорушенням, зокрема, спрямовані на виявлення корупціогенних скла-

дових у роботі дозвільних, контрольно-наглядових органів; запроваджувати спеціалізацію прокурорів та слідчих у справах про корупційні правопорушення; проводити постійний аналіз діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції та розробляти за його результатами заходи щодо підвищення ефективності їх роботи. Щодо вдосконалення законодавства, яке регламентує функціонування підрозділів із питань запобігання і виявлення корупції центральних і місцевих органів виконавчої влади, ініційовано: здійснювати координацію діяльності цих підрозділів на центральному рівні (Національним антикорупційним комітетом); ухвалити загальнодержавну програму роботи цих підрозділів; забезпечити прозорість їх діяльності, у зв'язку з цим оприлюднювати відповідні звіти для широкої громадськості. Доцільним є впровадження системи моніторингу ефективності антикорупційного законодавства та забезпечення його виконання. Цей моніторинг мають здійснювати як уповноважені органи державної влади, так і наукові установи на підставі вивчення статистичних даних щодо результатів діяльності відповідних органів.

У 2012 р. співробітники сектору розпочали роботу над кримінологічним напрямом фундаментальної теми «Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України та проблеми гармонізації вітчизняного законодавства у сфері кримінальної юстиції із законодавством Європейського Союзу»¹. Під час наукового дослідження здійснюватиметься аналіз законодавства ЄС у сфері організації та функціонування органів кримінальної юстиції та шляхів гармонізації вітчизняного законодавства у цій сфері із відповідними актами Європейського Союзу. Поставлена мета зумовлює виконання таких завдань: дослідження політичних та правових документів Європейського Союзу у сфері кримінальної юстиції; вивчення досвіду побудови та функціонування органів кримінальної юстиції у країнах Європи; порівняльно-правовий аналіз моделей організації збору та аналізу статистичної інформації стосовно показників

¹ Основні виконавці: кандидат юридичних наук, тимчасово виконуючий обов'язки завідувача сектору О. М. Овчаренко (науковий керівник), доктор юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник О. В. Сердюк, доктор юридичних наук, професор, старший науковий співробітник Г. Г. Мошак, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник Ю. П. Дзюба, кандидат юридичних наук, науковий співробітник Т. Є. Дунаєва.

злочинності у країнах ЄС та Україні; аналіз законодавства України у сфері кримінальної юстиції; розробка рекомендацій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері кримінальної юстиції.

У межах прикладного дослідження «Теоретичні та прикладні проблеми запобігання і протидії корупції в Україні» науковці сектору працюють за напрямом «Соціально-правові проблеми протидії корупційним правопорушенням» під керівництвом О. В. Сердюка. Завдання дослідження становлять соціально-правовий аналіз корупції як суспільного явища; дослідження універсальних і регіональних міжнародних стандартів у сфері протидії корупційним правопорушенням; вивчення універсальних і регіональних міжнародних стандартів у сфері протидії корупційним правопорушенням тощо.

29 травня 2013 р. співробітники сектору спільними зусиллями організували зустріч науковців Інституту з німецькими вченими Університету Франкфурта-на-Майні (ФРН). Були запрошені професор вищеназваного університету Петер-Алексіс Альбрехт, професор Ульріх Бальтцер, а також студенти та молоді вчені, які ознайомилися з роботою структурних підрозділів і практикою організації та проведення кримінологічних досліджень. Після закінчення оглядової ознайомчої екскурсії відбулося засідання «круглого столу» за темою «Що може запозичити Україна із досвіду ФРН у сфері протидії злочинності? (кримінальне, кримінальне процесуальне законодавство, досвід роботи органів кримінальної юстиції)».

Результати проведених колективом наукових досліджень знайшли відображення в численних колективних монографіях, наукових статтях та інших публікаціях, а також наукових висновках і пропозиціях, підготовлених на запити державних органів. Так, нещодавно на запит Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності науковцями сектору надано висновок на проект Закону України «Про внесення змін до статті 204 Кримінального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту міцних спиртних напоїв домашнього вироблення)»; підготовлено пропозиції до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів

України щодо запровадження заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб»; висловлено зауваження щодо проекту Закону України «Про Державне бюро розслідувань України»; надано аналітичні матеріали «Про стан протидії наркоманії, злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів в Україні та координації зусиль правоохоронних органів щодо їх нейтралізації»; розроблено проект Методичних рекомендацій щодо запобігання і протидії корупції у державних органах та органах місцевого самоврядування Міністерства юстиції України.

За роки плідної праці члени колективу сектору виступили авторами (співавторами) таких монографій:

1. О. В. Сердюк «Соціологічний підхід у сучасному правознавстві: пізнання соціальності права» (2007);

2. О. М. Овчаренко «Доступність правосуддя та гарантії його реалізації» (2008);

3. О. Ю. Шостко «Протидія організованій злочинності в європейських країнах» (2009);

4. Г. Г. Мошак «Використання засобів приватного права у запобіганні злочинності» (2010);

5. О. Ю. Шостко «Теорії причин злочинності неповнолітніх у сучасній американській кримінології» (2013);

6. «Проблеми адаптації законодавства України у сфері протидії злочинності до законодавства Європейського Союзу» (за заг. ред. О. Ю. Шостко) (2013);

7. Г. Г. Мошак «Розвиток кримінологічної думки у ФРН і в Україні» (2013);

8. О. М. Овчаренко «Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження» (2014).

Чільне місце серед напрямів роботи сектору посідає підготовка дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Так, за останні роки були захищені дисертаційні роботи на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук наукового співробітника сектору Т. Є. Дунаєвої «Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання службовій недбалості» (2012 р.) та здобувачки М. А. Білоконь «Запобігання злочинності

неповнолітніх: досвід країн Європейського Союзу» (2013 р.). Окрім того, за час існування сектору підготували та успішно захистили дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук О. В. Сердюк («Соціологічний підхід в сучасному правознавстві», 2011) і О. Ю. Шостко («Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованій злочинності в європейських країнах», 2011).

Із 1 липня 2014 р. колектив очолила кандидат юридичних наук Олена Миколаївна Овчаренко.

Важливим напрямом роботи підрозділу є регіональне і міжнародне співробітництво. Так, головний науковий співробітник сектору, доктор юридичних наук О. В. Сердюк включений до тимчасового творчого колективу Інституту щодо виконання Регіональної програми запобігання і протидії корупції в Харківській області на 2013–2015 рр.

Завідувач сектору, кандидат юридичних наук О. М. Овчаренко у вересні 2013 р. взяла участь у програмі професійного обміну «Відкритий Світ» за тематикою «Верховенство права» (США, Вашингтон, Південна Дакота) з метою ознайомлення із системою органів кримінальної юстиції штату Південна Дакота.

Співробітники сектору О. М. Овчаренко і О. В. Сердюк у 2010–2014 рр. залучалися як експерти з питань функціонування органів судової влади за проектом Агентства США з міжнародного розвитку «Справедлива, належна та відповідальна судова влада в Україні», а також беруть участь у міжнародних і регіональних конференціях, присвячених перспективам розвитку судової системи в Україні.

Доктор юридичних наук, завідувач сектору (із січня 2007 р. по червень 2014 р.) О. Ю. Шостко є національним кореспондентом від України з підготовки європейського періодичного збірника кримінально-правової статистики європейського товариства кримінологів (European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics). Слід відзначити, що О. Ю. Шостко є визнаним на міжнародному, зокрема, європейському рівні, кримінологом та одним із провідних представників Харківської кримінологічної школи.

Старший науковий співробітник сектору, доктор юридичних наук Г. Г. Мошак є учасником низки німецьких наукових спільнот, як-от: Товариства міждисциплінарної наукової кримінології (Gesellschaft

für interdisziplinäre wissenschaftliche Kriminologie), Товариства порівняльного правознавства (Gesellschaft für Rechtsvergleichung). На XIX Міжнародному конгресі з профілактики злочинності (м. Ганновер, ФРН, 2014 р.) Г. Г. Мошака обрано експертом від України з питань профілактики злочинності.

Аспірантка сектору А. Ю. Дзюба є керівником міжнародного кримінологічного проекту з питань деліквентності неповнолітніх в Україні (ISRD-3), який здійснюється під патронатом Всесвітньої організації кримінологів і Університету Цюриха (ФРН).

Сьогодні вирішення Україною важливих соціально-економічних, політичних та інших завдань практично неможливе без участі в міжнародному співробітництві у сфері боротьби зі злочинністю з іноземними та міжнародними правоохоронними організаціями. З огляду на це наукові здобутки сектору щодо вивчення позитивного зарубіжного досвіду запобігання злочинності та пошуку подальших шляхів міжнародної співпраці нашої держави стосовно ефективної гармонізації законодавства за стандартами Європейського Союзу є запорукою успішного вирішення низки сучасних проблем не лише зовнішньополітичного, зовнішньоекономічного, а й внутрішнього характеру.

В статтє изложєны свєдєния о наиболее весомых разработках и перспективах научной деятельности сектора исследования проблем международного сотрудничества в сфере борьбы с преступностью Научно-исследовательского института изучения проблем преступности имени академика В. В. Сташиса НАПрН Украины.

The article presents information on the most significant achievements, results and perspectives of Department for the Study of Problems of International Cooperation in Crime Prevention of Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems, National Ukrainian Academy of Law Sciences scientific activity.

Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору дослідження проблем міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю НДІ ВПЗ НАПрН України (протокол № 5 від 10 вересня 2014 р.).

Рецензент – доктор юридичних наук, професор Л. М. Демидова.